

ЗАГАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(ЛАРИСА КОСАЧ-КВІТКА)

АДВОКАТ МАРТІЯН

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

ляйпціг
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

головні склади:

BERLIN W 62 / ЛЬВІВ / WINNIPEG MAN. (Canada)

Досі появилися оці книжки:

- 1—6а. Лепкий Б., Начерк історії української літератури (до нападів Татар). I, нове ілюстроване видання.
 7. Левицький-Нечуй Ів., Запорожці.
 8. Ляфонтен Ж., Байки (в 4 образках).
 9—11. Карпенко-Карий, Суєта, нове видання.
 12—14б. Крушельницький Антін, Іван Франко, поезія (Літературні характеристики укр. письменників, I).
 15—16. Руданський С., Співомовки (зі вступ. Лепкого).
 17. М. Вовчок, Дев'ять братів і десята сестричка Гая.
 18—20. Ахеліс Тома, др., Начерк соціології.
 21. Мамін-Сибіряк Д. Н., Чутлива совість.
 22—23. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть I.
 24—25. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть II.
 26—27. Кміт Юрій, В затінку й на сонці оповідання.
 28—29а. Збірник народніх пісень і дум.
 30—33а. Чайківський Й., Всесв. історія I, стар. віки (з ілюстр.).
 34. Кіплінг Р., От собі казочки (з двома ілюстр.).
 35—36. Кіплінг Р., От собі сторійки (з трьома ілюстр.).
 37. Бернзон Б., Новоженці, комедія в двоох діях.
 38—39. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть III.
 40. Езоп, Байки.
 41—43б. Барвінський В., Скошений цвіт, повість.
 44—47. Раковський Ів. др., Психологія, I.
 48. Андреев Л., Три оповідання.
 49—50. Карпенко-Карий, Хазяїн, комедія.
 51. М. Вовчок, Сестра, Козачка, Чумаки (оповідання).
 52. Бернзон Б., Понад сили, драма.
 53—56. Чайківський Й., Всесвітня історія II, серед. віки.
 57—59. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть IV (кінєць).
 60. М. Вовчок, Від себе не втечеш (оповідання).
 61—62. Ібсен Г., Будівничий Сольнес, драма.
 63—64. Гоголь М., Тарас Вульба, повість (з ілюстр.).
 65. Руданський С., Цар-солоней, поема-казка.
 66. Молієр Ж. Б., Лікар-шуткар, жарт у 1 дії.
 67. Котляревський Ів., Наталка Полтавка, укр. опера.
 68—72. Чайківський Й., Всесвітня історія III, нововічна.
 73—74. Николішин Д., Розладде, драма.
 75. М. Вовчок, Кармелюк, Невіхничка (оповідання).
 76—77. Геневеса, опов. (з образк.).
 78. Куліш П., Орися, Дівоче серце, Січові гості.
 79. Кобилянська Ольга, Некультурна, новела.
 80. Кобилянська Ольга, Valse mélancolique.
 81—84. Франс Ан., На білих скалах, повість.
 85—96. Толстой Л., Живий труп, драма.
 87—91. Барвінський О., Спомини з мого життя, I.
 92. Яричевський С., Княгиня Любов, драма.
 93. М. Вовчок, Сон, Одарка, Чари, Ледащиця.
 94—98. Лепкий Б., Начерк іст. україн. літер., книжка II.
 99. М. Вовчок, Інститутка.
 100—103. Антонович В., Коротка історія Козаччини.
 104. Аверченко, Гуморески.
 105. Барвінок Г., Русалка.
 106—107. Лепкий Б., М. Шашкевич (Літ. хар. укр. письм. II).
 108—110б. Куліш П., Чорна Рада, повість.
 111. Толстой Л., Полонений на Кавказі, правд. подія.
 112—113. Бернзон, Ам., Вступ до метафізики.
 114. Франс Анатоль, Комедія про чоловіка, що оживився з немовою, жарт у 2 актах.

Kosach, Larisa Petrovna

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(ЛАРИСА КОСАЧ-КВІТКА)

АДВОКАТ МАРТІЯН

Advokat Martijan

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ КИЇВ—ЛЯЙПЦІГ

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

Українська Кнужарня
658—660 Main Street
Winnipeg Man.
(Canada)

Українська Накладня
с. з о. п.
BERLIN W 62
Kurfürstenstr. 83

Товариство „Просвіта“
у ЛЬВОВІ
Рипок 10

Printed in Germany

LU
K 8624adv

Donated by
THE UKRAINIAN BRANCH No. 360
CANADIAN LEGION B. E. S. L.
Toronto, Ontario

583199

6. 5. 54

Д І Я Ч І:

А двокат Мартіян Емілій.

Аврелія—його дочка.

Валент—його син.

Альбіна—його сестра.

Люцілла—її дочка, Мартіянова небога.

Констанцій—писар у Мартіяна.

Брат Ізоґен—значний християнин, належний
до клиру.

Ардепт—молодий християнин.

Мім—німий раб.

Германець—ворстар.

Центуріон вігілів.

Сторожа, сусідки.

Діється в місті ПUTEОЛЯХ при Неапольській за-
тоці, в домі Мартіяновім, в III ст. по Р. Х.

I.

Перістіль (хатній дворик) у Мартіяновій оселі, оточений критою колонадою, простого, навіть суворого стилю, і кімнатами, що виходять дверима на ту колонаду; з одного боку кімнати побудовано на два поверхи, на горішній ведуть вузькі сходи. Дворик посипано піском і засажено де-не-де трівкими рослинами, здебільша агавами; подекуди стоять прості лавки з сірого каменя. Посередині круглий ставок без квіток ні покрас; коло нього великий соняшний дзиґар і менший водяний (клепсідра), там-же стовп з почепленою на ньому мідяною дошкою, клевцем і великою ліхтарнею на гаку. В глибині перістіля вузька брама з кватиркою в одній половинці і з фірткою в другій. Коли брама відчиняється, видно хороший морський краєвид.—На переді, з одного боку до перістіля притикає чималий Мартіяновий таблін (кімната для роботи), теж дуже простий, без покрас, заставлений полицями і кошиками, де лежать у великому порядку кодекси, таблиці, сувої і зшитки пергаменту і всякі знадоби до писання. В табліні тільки задня стіна мурована, а дві бічні замінюються завісами, що можуть розсуватись. Дія відбувається рівночасно і в табліні і в перістілі.—Констанцій, дуже скромного вигляду молодик, наготовляє в табліні все до роботи; розкладає документи різні на столику, присуває до столика крісло з скамничкою під ноги і складаний дзиґлик, виглажує навосковані таблиці і загострює стиля (палічку до писання).—Мім, німий раб, стирає порох з соняшного дзиґара, придивляється, де стоїть на ньому тїнь, потім раптом б'є клевцем по мідяній дошці, сильно, різко, мов на г'валт, але сам при

тому має дуже спокійне обличчя, немов пробуває в найглибшій тиші.—Збоку, з проходу, що по-за табліном, виходить Мартіян, чоловік поважного, але ще не старого віку, торкає Міма за плече, всміхається і подає рукою знак, що годі калатати. Мім спиняється, відходить набік і, взявши граблі, розрівнює пісок поміж агавами. Мартіян увіходить у таблін.

МАРТІЯН. Здоров, Констанцію.

КОНСТАНЦІЙ. Здоров, патроне.

МАРТІЯН. Мій вірний Мім як доля невмолимий, за ним уже роботи не проспати.

[Сідає на кріслі].

Ти роздівився, що в нас на черзі?

КОНСТАНЦІЙ. Так, маємо тепера твою справу про конфіскату ґрунту, що належить тутешній церкві.

МАРТІЯН. Добре. Я вже де-що налагодив для оборони важне, а ти там по законах пошукай, як довго погребове товариство задержує свої права на землю, що зайняло колись під кладовище, хоч потім перестало там ховати.

[Констанцій дістає з полиці кодекс, сідає на дзиглик і переглядає параграфи. Мартіян бере один із сувоїв, що на столі і читає уважно].

КОНСТАНЦІЙ [несміло, не підводячи голови].

Патроне, єсть одна приватна справа.

МАРТІЯН. Чия?

КОНСТАНЦІЙ. Твоя.

МАРТІЯН. Яка-ж? Не розумію.

КОНСТАНЦІЙ. Твоя жона...

МАРТІЯН [шорство]. Не маю я жони.

Констанцій. Пробач... я хотів сказати, є відомість, що Туллія вже позов учинила у суд про половину всіх маєтків,— се ніби то належить їй від тебе після розлуки шлюбу.

Мартіян [видимо вражений, але панує над собою].
Що-ж, нехай.

Констанцій. Ти не доручиш розпитать докладно?

Мартіян. Суд сповістить про все, як буде кликати.

Констанцій. Я чув, що в неї є в суді зарука, бо муж її...

Мартіян [сухо]. Мені се нецікаво.—

Ти вже знайшов параграф?

Констанцій.

Ще, патроне.

[Обидва мовчки читають.—Тим часом за брамою якийсь глухий гомін голосів, потім він стихає. Одчиняється брама і воротар германець, увійшовши крізь неї з вулиці в перістіль, подає Мімові якусь табличку і показує йому знаками, щоб комусь передати на горішній поверх. Мім бере табличку і подається з нею до табліна. Воротар пробує його затримати, але він дивирься на нього люто і крутить головою. Воротар махає рукою і йде знов за браму.—Мім увіходить у таблін і подає Мартіянові табличку, а сам стає на порозі].

Мартіян. Се що таке? Від кого і до кого?

Немає напису. [Читає]. „Я жду тебе у кожду пору дня чи навіть ночі.

Ти будеш, як в раю. Цілую міцно

тебе—так, як люблю“. [Здвигає плечима].

Не розумію!

[Усміхаючись].

Констанцію, а може се до тебе?

То вибачай за помилку. [Подає йому табличку].

КОНСТАНЦІЙ [не беручи]. Ні, ні,
сього не може бути, запевняю!

МАРТІАН. Чого-ж ти так сахаснеш? Цідула
гребненько зложена й не без вогню.

[Знаками питає Міма, де він узяв таблицю. Той показує на браму і повторяє ті рухи, що робив йому воротар].

МАРТІАН [уже досадливо].

Щось неподобне!

[Махає Мімові рукою, той виходить].

КОНСТАНЦІЙ. Певне жарт якийсь.

МАРТІАН. Тепер-же в нас не першого априля!

[Виходячи в перістіль, з порога до Констанція].

Ти вільний поки-що. Покличу потім.

[Констанцій з кодексом виходить з табліну праворуч].

МАРТІАН [гукає, підвівши голову вгору].

Авреліє!

АВРЕЛІЯ [озивається з горішньої кімнати].

Я йду!

[Збігає по східцях вділ до батька. Аврелія молоденька, вродлива дівчина, в голосі і в рухах є щось нервово, рвачке].

МАРТІАН. Скажи, ти знаєш,

хто се писав? [Показує їй табличку].

АВРЕЛІЯ [бисто глянувши]. А!...

[Вихоплює табличку, ховає в своїй одежі і подається бігти назад].

МАРТІАН.

Стій!

[Аврелія спинається].

Почім ти знаєш,

що то до тебе?.. Напису-ж немає.

Аврелія. Я думала.. я... дійсно... я не знаю...

МАРТІЯН [суворо]. Дивую, дочко, що тебе призводить
поводитися так, мов ти зроста
невільницею десь у гінекею.
Якісь таємні листи... хтось тебе
одважується кликати на стрівання
„у всяку пору дня чи навіть ночі“!..
Чому-ж не може він прийти сюди
і чесно попросить руки твоєї?
Чи сам він тямить, що того негідний?
[Аврелія мовчить].
Ну! Говори-ж!

АВРЕЛІЯ. Та то зовсім не „він“..
МАРТІЯН. Як? Що таке?.. Не впору ти жартуєш.
АВРЕЛІЯ. Я не жартую... Се... писала мама.

МАРТІЯН [як громом поражений].
Що ти говориш?!.. Ох, яка-ж безличність!
АВРЕЛІЯ. Не говори про маму так! Яка-ж тут
„безличність“, що вона мене кохає?
І я її люблю! Авже-ж, люблю!
Вона мене до себе жити кличе,
і я-б давно пішла до неї жити,
якби я не була так непростимо,
ганебно боязка!..

[Порив її розривається плачем].

МАРТІЯН. Тепер я бачу,
яку страшну я помилку зробив,
ховаючи від тебе всі провини
твоєї матері супроти мене.

АВРЕЛІЯ [перестає плакати, спокійніше].
То все одно. Мені вас не судити.
Нехай вона супротив тебе й винна,
мені-ж вона нічим не завинила.

МАРТІЯН. Вона тебе покинула малою.
АВРЕЛІЯ. Вона покинуть мусіла сей дім,
а що лишаюсь я в ньому аж досі,
то з того винен ти.

МАРТІЯН [гнівно]. Опам'ятайся!
я винен, що ти маєш рідну хату,
а не живеш з вітчимової ласки?
По твоєму, то се вина?

АВРЕЛІЯ. Я, тату,
мовчатиму, щоб не гнівить тебе.

МАРТІЯН. Тепер твоє мовчання не допоможе.
Ти завдала мені тяжку зневагу.
Договорімося краще вже до краю.
Як ти мій дім так прагнеш проміняти
на дім вітчимовий...

АВРЕЛІЯ. А що-ж такого?
Якби я вийшла заміж,—не зміняла-б
я твого дому на оселю свекра?
Чи й то було-б зневагою тобі?

МАРТІЯН. В тім є ріжниця.

АВРЕЛІЯ. Жадної не бачу.
Була-б ріжниця, якби всі дівчата
йшли заміж по любови. Хто-ж не знає,
що віддаються часто лиш для того,
щоб вирватися з батьківського дому?
Мені страшніший нелюб, ніж вітчим,
але й для мене, тату, рідна хата
в темницю обернулася...

МАРТІЯН. Справді, дочко?

АВРЕЛІЯ. Що-ж, тату, придивись, як я живу:
самотна цілий день, і навіть слуги—
як не глухонімі, то чужомовні.

Ти їх таких навмисне добіраєш,
аби не наслухали й не плескали,
аби ніхто не знав, що в тебе в домі
звичаї християнські...

МАРТІЯН. Ти-ж бо знаєш,
що мушу я таїтись.

АВРЕЛІЯ. Так, я знаю,
але хіба мені від того легше?
Ти певне справді мусів заховати
мене за мурами від християнок,
щоб я в товаришок не набіралась
палкого духу, щоб необережно
не зрадила себе й тебе як-небудь.
Якби-ж я з ідолянками зійшлася,
було б тобі ще більше не до мислі.
От я й живу неначе у пустині.
[З гірким сміхом].

Для повної подібності—наш двір
піском посипано та колючками
засажено! Зовсім пустиня!

МАРТІЯН [лагідно]. Доню,
що можу я тобі на се сказати?
Хіба лиш те, що є в громаді нашій
чимало гарних, молодих дівчаток,
що добровільно так живуть, як ти,
зрікаючись веселощів, пишноти.

АВРЕЛІЯ. Вони живуть так для живої віри,
а я для мертвої так гинуть мушу.

МАРТІЯН [вжахнувся].

Для мертвої? Ти щось страшне сказала...

Хіба ти вже... не віриш у Христа?!

АВРЕЛІЯ [сумно]. Я вірю, тільки віра тая мертва.

МАРТІАН. Як розуміть тебе? Се щось несвітське!

АВРЕЛІЯ. Бо й я до світа не належу, батьку,
ні до надземного, ні до земного.

МАРТІАН. Авреліє! Та ти-ж мене вбиваєш
речами сими!

АВРЕЛІЯ. Я замовкну, тату.

[Похиляється, сумно-покірливо опутивши руки].

МАРТІАН. Ні, донечко, ні, не мовчи, благаю!

Скажи мені, признайся, хай я знаю
недугу твого духа! Може якось
її ще можна вигоїти.

АВРЕЛІЯ. Трудно...

Чим має жити тая віра, тату?

Вона-ж, як той наш Мім, глухоніма,
і тільки має стежити, як тихо
пересувається життя, мов тінь
на соняшнім дзигарі. Я-ж не смію
одвідувати в'язнів чи служити
убогим, як оті дівчата роблять,
що ти спогадував.

МАРТІАН. На тії кошти,
що мав-би я потратити, щоб двір сей
тобі вже не пустинею здавався,
я помагаю потаємки вбогим
Ти в'язнів не одвідуєш на те,
щоб я їх міг з темниці визволяти,
боронячи їх справ, як адвокат,
неначе-б то до віри непричетний,—
я через те довірря маю в суддів.

АВРЕЛІЯ. Те все робити міг-би ти й без мене
ще й краще. Навіть ту непишну одіж,
що я ношу, віддав-би на убогих,

якби я вмерла... [Нервово]. О, далеко більше я помогла-б тобі, коли-б умерла!

МАРТІЯН. Не заслужив я слів таких від тебе. Се просто марнота й дрібна досада в тобі говорять. Як „непишна одіж“ тебе так журить,—можу справить кращу.

АВРЕЛІЯ. Мені не треба кращої одежі— для кого й нащо мала-б я вбіратись?

МАРТІЯН. Ти так говориш, наче ідолянка. Чого-ж „для кого й нащо“? Отже хутко Великдень в нас, те радіснее свято, коли й убогі дбають про убрання.

АВРЕЛІЯ. Вони до церкви ходять, межі люде.

МАРТІЯН. Чи ми святкуємо про людське око? Се-ж тільки ідоляне уважають, що свято в тім, щоб орґії прилюдні справляти з галасом, а християне і в затишку шанують боже свято.

АВРЕЛІЯ. Не знаю, може се і грішна думка, але як ми святкуємо отак, замкнувшись від усіх, в той час як інші еднаються для радощів у гурт,— мені здається, наче ми вигнанці, що й бог до нас не признається в небі, як ми не признаємось до нього перед людьми.

МАРТІЯН. Колись і я так думав, але й громада наша й сам єпископ мене запевняли, що більше значить для церкви ся моя тасмна служба, ніж якби я пішов хоч і на смерть.

АВРЕЛІЯ. Я не кажу про тебе, лиш про себе.

МАРТІЯН. Хіба не можеш ти Христа любити
таємною та щирою любов'ю?

АВРЕЛІЯ. Моя любов, так як і віра, мертва.

МАРТІЯН. Авреліє! Знов сі страшні слова.

АВРЕЛІЯ. Страшніше те, що криється за ними...

[Після павзи].

Ти пам'ятаєш, тату, те різдво,
як ти мені розповідав уперше
про народження бога в Вифлеємі?

МАРТІЯН. Авже-ж, хіба-ж я міг-би те забути?

Я хтів-би знов побачити те світло,
що сяло у твоїх дитячих очах,
почути тее радісне тремтіння,
що й я від тебе переймав тоді,
як ти сиділа на руках у мене.

АВРЕЛІЯ [мрійливо].

Я довго, довго в тую ніч не спала...

Я марила про божее дитятко,
що в світ прийшло при співах ангелиних,
при яснім промені зорі нової.

У думці я до нього шлях верстала
з трьома царями і несла дари,
та мира, злота й ладану замало
мені для сина божого здавалосьь.

Я пурпуром вертеп йому встеляла,
вибірні квіти сипала у ясла,
в серпанки що-найтонші угортала,
і забавки робила з самоцвітів.

МАРТІЯН. Безгрішні у дитини сії мрії,
але в дорослої вони подібні
до ідолянства.

АВРЕЛІЯ. О, не бійся, батьку!
вони давно погасли... ще тоді,

як ти другого ранку мовив нишком:

„Дитинко, ти не говори нікому
про те, що я розказував учора“...

Я тільки часом з гіркістю в душі
спогадувала їх, як на одправі
убогій хатній тут стояла. „Боже!—
я думала,—такі мої дари!..“ .

Мартіан. Христос пишнот від нас не вимагає.

Аврелія. А все-таки я чула, що в церквах
є малювання і величні співи,
але мені заказано те все.

Я тільки безборонно бачу в вікна
на вулицях весь ідолянський культ:
веселі сатурналії, поважні
теорії *) жерців, похід весталок,
і думаю: „ся віра неправдива,
але чому в ній стільки є краси,
а наша правда так убого вбрана?“
Від сих думок любов моя вмірає...

Мартіан. Авреліє! Коли ти християнка,
то вищую красу повинна тямить,
ніж ту, що ідоляне утворили.

Аврелія. Не бачу я її навколо себе!..
Ні, правда, раз я бачила її,
та ти сказав, що для мене тее...

Мартіан. Що саме?

Аврелія. Раз колись я в цирк пішла
ще з мамою. . Ти гнівався на неї...

Мартіан. Бо знав, що призвела її до того
пуста цікавість. А тобі ще й шкода

---

*) Теорії—релігійні процесії.

була з того—ти цілу ніч горіла,
маячила, жахалася, кричала...

Аврелія. А все-таки то був єдиний раз,
що я побачила на власні очі
ту вищу ю красу, таку живу,
таку страшну...

Мартіян. Ти ще й тепер тремтиш
від спогаду самого. Непотрібно
було тебе туди водити!

Аврелія. Може...
Навіщо справді бачити було,
як дівчина, вродлива, молоденька,
у білих шатах стала на арені,
мов розцвіла на полі золотому
лілея біла? Нащо я те чула,
як арфою еоловою ніжно
вона там заспівала: „Аллилуйя!“
Ой, нащо, нащо я тоді той пурпур
живий угляділа?.. Я розумію,
чому тоді ті люде як безумні
з амфітеатру кинулись на круг, волаючи:
„ми християне!..“
[Голос її істерично здіймається].

Мартіян. Тихше,
вгамуйся, доню.

Аврелія [нервово сміючись].
Що? Почують люде
на вулиці, як ми тут, зачинившись,
у-голос признаємось до Христа?

Мартіян. Я мушу замикатись.

Аврелія. Так, я знаю.
І ти-б хотів, щоб я уста замкнула,

а тільки серцем богіві молилась?

Чи так?

МАРТІЯН [тихо, упокорено].

Так, доню.

АВРЕЛІЯ. Ну, то знай-же, батьку, що я не можу так. Бо щоб мовчати, то треба все забуть. Коли-ж я мушу забути те, що бачила там в цирку, то мушу я піти від тебе пріч.

МАРТІЯН. Для чого-ж, донечко?

АВРЕЛІЯ. Годі забуду лілею білу, як сама розквітну трояндою, нехай і не святою, зате розкішною! Щоб я забула арену золоту.—хай злототкані простеляться під ноги килими. Нехай заглушить гучний грім музики луну святу еолової арфи. Я з думки викину кривавий нурнур, як обів'ють мене шовки червоні, як цвіт юнацтва буде, мов безумний, мені волати: „ми твої раби“!

МАРТІЯН [з жахом дивиться на неї].

Авреліє! Де ти взяла сі мрії?

АВРЕЛІЯ. Від матері.

МАРТІЯН. Вона тебе навчала?..

АВРЕЛІЯ. Вона мені се в кров передала, бо я її дитина.

МАРТІЯН. Не моя?

АВРЕЛІЯ. Ти сам мене позбавив свого спадку.

Уста замкнувши, ти замкнув і серце, і я не хочу більше прислухатись, що там в ньому, як у темниці, стогне,

нехай умре і стогін... Відпусти мене до матері.

МАРТІЯН. Чи ти гадаєш, що там вітчим тебе нарядить зараз у злото й пурпур?

АВРЕЛІЯ. Мама говорила, що незабаром припадуть їй гроші чималі звідкись.

МАРТІЯН. Ти не знаєш, відки?

АВРЕЛІЯ. Я не питала. Все одно для мене.

МАРТІЯН. Вона від мене хоче відсудити маєтку половину.

АВРЕЛІЯ [прикро здивована]. Справді так?

МАРТІЯН. Вона й тебе либонь для того кличе, щоб мати більше права до маєтку:

АВРЕЛІЯ. Сього не говори! Не буду й слухать!.. Що мати хоче відсудить маєток, се негаразд... А втім... як добре зважить... се може й дійсно матері належить.

МАРТІЯН [різко].

Ти дійсно добре зважила!

АВРЕЛІЯ. Що-ж, батьку, все-ж мати віддала тобі самому життя молодшу, кращу половину.

МАРТІЯН. Стидайся! По якому ти говориш? То се ти думаєш, що так і слід життя своє частками продавати за гроші то одніому, то другому? Іди! Ти справді не моя дитина!

АВРЕЛІЯ [і собі розпалившись].

Так! Не твоя! Не хочу бути твоєю!

Твою бути—се віддати значить і молодість, і душу, і красу,

замкнутися і зникнути од світа,
а що за тее мати? Рабську долю,
нудне, безглузде, сіре животіння.

МАРТІЯН. Але за гроші можна-б ще терпіти?

Чи так, по-твойому?

АВРЕЛІЯ. Я вже сказала
все, як—по-моєму, і більш нічого
не маю говорити.

[Повертається йти, але спиняється на ході].

Мати завтра
збирається в Єгипет, бо вітчим
від цезаря туди легатом їде.
Як що сьогодні я прийду до неї,
вона мене в Александрію візьме,
і там я буду жити, як царівна
єгипетська!

МАРТІЯН. Дочкою Клеопатри?

[Аврелія мовчки метнула на батька погляд пов-
ний ненависти і швидко полалась по сходах на-
гору].

МАРТІЯН [кинувся було за нею, але спинився].

Ні... Що я їй скажу?...

[Знесилений сідає на камінну лавку].

Як се негідно,
як низько вийшло! Нащо я се мовив?

[З кімнати, що в глибині перістіля, виходить
Валент, молодий хлопець, подібний до Мартіяна
не тільки вродою, але й рухами, хоча не має
стілько стриманости і влади над собою, як батько].

МАРТІЯН. Ой, сину, сину,
якби ти знав, яке у мене горе!

ВАЛЕНТ. Я чув з кімнати вашу всю розмову.

МАРТІЯН. І що-ж?

Валент. Сестра де в чому слухність має.

Мартіян. Так?..

Валент [лагідно, але рішучо].

Звісно, по-жіночому вона
невтримливо з тобою говорила,
та й їй далась нелегко та розмова.
Аврелію я розумію. Сам я
себе тут наче зайвим почуваю.

Та й справді, батьку,—нащо ми тобі?

Мартіян. Ти не питає-би так, якби мав діти.

Валент. Я знаю, ти нас любиш. Ми тебе,
повір, теж любимо.

Мартіян. Твоя сестра
того не доказала.

Валент. Що робити?

Обоє ми не винні, що не маєш
собі ти з нас ні помочі, ні втіхи.
Ми в тебе в домі тільки бути смієм,
а жити нам не можна, щоб не стати
для тебе каменями спотикання
на трудному шляху. То чи не краще,
якби зовсім нас тут не було?
Коли ти любиш нас, тобі самому
повинно бути тяжко, що для тебе
ми так марнуєм молоде життя.

Мартіян. Чому ти, сину, кажеш „ми“? Хай справді
не вмів я виховати сестри твоєї,
але-ж тебе я виховав инакше:
ти був у школі, маєш товариство,
я від людей тебе не заховав.

Валент. То, батеньку, ще гірше. Се не знає
Аврелія, як часом тяжко в людях,
а то-б не нарікала на „пустиню“...

У школі—тож були щоденні муки,
тортури справжні! Школярі у нас
всі на „римлян“ і „християн“ ділились,
зчиняли раз-у-раз сперечки, звади,
два таборі були непримиренні,
як на війні. Мене-ж і ті, і другі
„меживірком“ дражнили, та й тепера
молодики так само називають
за те, що я—з твого наказу, батьку,—
здаюсь байдужим до змагань за віру.
Між ідолян і християн одмінком
холодним та оспалим я блукаю...
Ніхто не знає, що в мені кипить!

МАРТІЯН. Господь, мій синку, знає все тасмне.

Він дасть тобі заплату.

ВАЛЕНТ. За що, батьку?

Чим прислужився я до слави бога?

Чим сам собі я славу заслужив?

МАРТІЯН. Де ти навчився славолюбства?

ВАЛЕНТ. В тебе.

У мене дух займався, як я слухав
про вхід Господній у Єрусалим,
коли юрба народу незчисленна
„Осанна Сину божому!“ кричала,
і віття ліс над нею колихався.
Се-ж був триумф!

МАРТІЯН. Та не найбільший, синку.

Мовчазно терплячи наругу й муки,
Син божий звеличав вінець терновий
над всі вінці земні. То був триумф.

ВАЛЕНТ. І той ще не найбільший. Там, на небі,
сів божий Син праворуч край Отця,

а в судний день, при сурмах ангелиних,
появить славу другого пришествия...

МАРТІАН [побожно].

Так сподіваємось. Але-ж, Валенте,
належить слава богові — не людям.

ВАЛЕНТ. Павло апостол, батьку, був людина,
проте-ж він славен був по всіх світах.
Ареопаг, філософи премудрі
чоло клонили перед ним. Народи
всіх мов перейняли його імення.
Церкви — то світачі його. Ох, батьку,
я за таке життя стерпів-би все!

МАРТІАН. Не всім те дано.

ВАЛЕНТ. Знаю я, що слава
святая не судилася мені,
бо сина-проповідника не сміє
у себе мати Мартіан Емілій.

МАРТІАН. Син адвоката може прилучитись
до діла батька. Звісно, се завдання
не так величне...

ВАЛЕНТ. Я твого завдання
не зневажаю, та мене не ваблять
закони й коментарії на їх.
Та й справи християнські не що-дня-ж бо
трапляються.

МАРТІАН. За се хвалімо бога!

ВАЛЕНТ. Та й... Я з тобою буду щирий, батьку...
Такої слави, як твоя, для мене
було-б недосить. Був я у суді,
тоді, як ти там промовляв. Дивую,
як міг ти говорити! Не зійшов ти
ще й на трибуну, а вже там стояла
клепсідра, той холодний часомір,

що краплею по краплі, неблаганно,
відмірює тобі той час короткий,
що віділено для оборони правди.

МАРТІАН. Так що-ж, Валенте? Світачам небесним,
і тим порядок дано й певний час,
коли і скільки їм світить на землю.
Я до порядку звик. Хіба промова
моя була невдала?

ВАЛЕНТ. Ні. Здається,
промова та була з найкращих саме.
І що-ж? Кому ти розсилав ті перли
ясного розуму? Якись діди,
засушені в пергаментях, шукали
параграфів по кодексах в той час,
як ти вдавався до душі та серця!

МАРТІАН. Та судді й мусять пильнувать законів.
Я більше удавався з тим до люду,
а люд, здається, не байдужий був.

ВАЛЕНТ. Юрба плескала не тоді, як справді
ставав ти на верхівлі свого хисту,
а як спускався до низин утертих.
Я червонів при тих аплодисментах.

МАРТІАН. Хіба вже завжди так?

ВАЛЕНТ. Та хоч-би й ні,
то все-ж я, батьку, вражений за тебе.
Останній проповідник з передмістя
яскравішу, живішу славу має,
ніж ти, найперший в місті адвокат!
Я-б не стерпів такого!

МАРТІАН. Слухай, сину,
чи слава-ж є — найбільша надгорода?
Чи-ж найпочесніше у світі — лавр?
Шанебний дуб, оливна гілка миру,

свячена пальма — чи-ж не рівноправні
вони славутнім лаврам?

ВАЛЕНТ. Може бути.
Та — що кому належить. Он сестра
волить як не лілею, то троянду.
А я волюю — лавр. Такий я вдався.
Я пробував усі, мені приступні,
шляхи до слави. Вірші, проза, драма,
наука — все те зрадило. Не маю
я до письменства хисту. Чин живий,
або живеє слово — се талан мій,
я син оратора таки недарма!
То досі скрізь цвілим і сірим муром
ставала на дорозі обережність.
Я не проламувався через мур,
шануючи твоє завдання, батьку,
але тепер знайшсв я кружну стежку,
що вже тобі шляху не переріже...

МАРТІЯН. Яку-ж то саме?

ВАЛЕНТ. Я вступлю до війська.

МАРТІЯН. Ісусе Христе!..

ВАЛЕНТ. Що-ж ти так жахнувся?
Чи мало християн у війську служить?

МАРТІЯН. Але-ж вони там служать по неволі,
а ти по волі мав-би лити кров,
носити пезарські орли, приймати
з нечистих рук вінці!

ВАЛЕНТ. Бо чисті рука
вінців не мають для таких, як я.
Я людських душ не смію боронити
від князя тьми, то буду проганяти
хоч темні орди варварів північних.
Піду туди, де бій кишить найдужче,

а там уже ніхто не запитає мене про віру. Там — аби одвага та добрий меч; а се у мене буде. Сьогодні запишуся в легіон.

МАРТІАН. Сьогодні?..

ВАЛЕНТ. Що-ж уводитись? Навіщо? Когорта має вирушити завтра. У мене все готове.

МАРТІАН. Сину! сину!

КОНСТАНЦІЙ [увиходить].

Пробач, патроне, що тебе турбую.

Брат Ізоген прийшов у пильній справі.

МАРТІАН. Проси в таблін. [КОНСТАНЦІЙ виходить]. Я ще, Валенте, потім

поговорю з тобою. Будь-же дома.

ВАЛЕНТ. Якусь годину можу ще побути.

[Іде через перістіль у свою кімнату. МАРТІАН іде в таблін і стрічає там ІЗОГЕНА, старого, поважного, спокійно-сурового чоловіка].

ІЗОГЕН. Мир, брате мій.

МАРТІАН. Мир і тобі.

[Показує ІЗОГЕНОВІ на крісло, той сідає, МАРТІАН — проти нього на дзиглику].

ІЗОГЕН [придивляючись до МАРТІАНА]. Чого се ти наче горем битий?

МАРТІАН. Ох, мій брате, у мене діти гинуть!

ІЗОГЕН. Що-ж їм сталось?

Я-ж бачив їх здоровими недавно.

МАРТІАН. Вони не тілом хворі, тільки духом.

Я трачу їх обох. Моя дочка іде до матері, а син до війська. Обом погибель певна.

- ІЗОГЕН. Що ти кажеш!
Та нащо ж ти пускаєш їх на згубу?
Ти-ж батько їм — ужий своєї влади!
- МАРТІАН. Не смію, брате. Говорив я з ними,
не як маючий владу, а як той,
що в глибині душі провину чує.
- ІЗОГЕН. Яку-ж провину?
- МАРТІАН. Я, мов ідолянин,
дітей своїх на жертву рокував,
я положив їх на вогонь повільний —
тепер вони конають. [Замовкає в тяжкому
смутку].
- ІЗОГЕН. Мартіяне,
ще не зовсім тебе я зрозумів,
а то-б я може дав якусь пораду.
- МАРТІАН [з раптовим поривом надії схопив Ізогена
за руку].
Дай, брате, дай пораду! Поможі
мені всіх дітей порятувати!
З любови до Христа рятуй нас, брате!
- ІЗОГЕН. Аби я відав, як, невже не хтів-би?
- МАРТІАН. Проси єпископа, щоб він дозволив
моїх дітей до церкви привести.
Я сам проситиму, а ти піддерж.
- ІЗОГЕН. Тепер не час.
- МАРТІАН. Ой, брате! Я не можу
хвилини тратити!
- ІЗОГЕН. І ми не можем.
Єпископа закинуто в темницю.
- МАРТІАН. Коли?!
- ІЗОГЕН. Сьогодні. Завтра буде суд.
- МАРТІАН. Та як-же так зненацька?
- ІЗОГЕН. Ти-ж бо знаєш,
що знов уже такі часи настали,

коли для християн закон — не батько,
а злий вітчим. Я саме-ж і прийшов
тебе просити, щоб на завтра конче
приготував ти оборону.

МАРТІЯН. Трудно.

Короткий час. Я ще й не знаю справи.

ІЗОГЕН. Я тут приніс тобі усе, належне
до цього діла. Роздивись і зваж,
чи можна що зробити.

[Подає Мартіянові сувій пергаментів. Той уважно роздивляє їх.—Тим часом Аврелія збігає швидко та обережно вділ і подається до брами. На середині перестіля спиняється і подається до табліна, але, уперто труснувши головою, завертається знов до брами. По дорозі зриває листок агави, колеться, але, стлумивши стогін болю, ховає листок під своє покривало і, не оглядаючись, вибігає крізь фіртку за браму].

МАРТІЯН [розглянувши пергаменти]. Дуже трудно,
але можливо, з помочю бога.

[Зважливо]. Так, брате, докладу всієї снаги,
всю ніч до ранку буду працювати,
і все зроблю, що тільки в людській силі.

Але тепер вділи мені годину.

Дозволь покликати моїх дітей,
сам розпитай їх про науку віри —
я їх учив, як наш канон велить —
і сього-ж вечора, коли достойні,
введи їх у громаду.

ІЗОГЕН. Ні, не можу.

Як раз тепер повинен ти стояти
при всій повазі в очах ідолян.

МАРТІЯН. Та сам-же я до церкви не вступаю!

ІЗОГЕН. Ти думаєш — ніхто не буде знати,
чиїх дітей я в церкву приведу?

Тож ся звістка, наче блискавиця,
все місто облетить! Як тільки вийдеш
ти на трибуну, — громом загуркоче
в юрбі: „у нього діти — християне!“
Тоді вже й слова не дадуть промовить.
А де-ж тепер ми знайдем оборонця?
Ти знаєш сам, що другого немає.
До інших тут у місті ми не можем
удатися — вони не християне —
та й хист їх не дорівнює твому,
а посилати в Рим — короткий час.
Крім того, ти-ж і в Римі силу маєш,
є в тебе друзі при дворі й в сенаті.
Хто здатен допомогти нам окрім тебе?

МАРТІАН. Але-ж подумай, брате, я-ж людина,
я-ж батько! Як-же можу я покинуть
своїх дітей — у тьмі надвірній гинуть?

ІЗОГЕН. Та ти-ж їх просвітив Христовим словом.

МАРТІАН. Зерно зродило плід занадто буйний,
упавши на добірну цілину, —
як не зібрать його, то він поляже
і зогніє. Приймавши слово, діти
запрагли діла. Сам ти знаєш, брате,
що як нема погожої води
вгасити спрагу, то людина мусить
хоч з брудної калюжі, та напитись
або умерти. Діти в мене, брате,
не літеплої вдачі. Їх Господь
не викинув-би з уст. Моя дочка
святою мрією горіти здатна, —
з таких бувають мучениці, брате.
Мій син одважною, твердою вдачі, —
незгірший був-би з нього проповідник.

Ізоген. Се може бути. Тільки-ж наша церква
тепер не тим держиться, чим давніше.
Під час порόδy, звісно, ллється кров
і рветься крик, але той час минувся.
Тепера церква мусить кров щадити
і в молоко її перетворяти,
і рівним голосом, як мудра ненька,
розважно говорити. Наш єпископ
нераз наказує дівчатам нашим
не рватися до мученських вінців,
а тихим послухом служити богу.
Та й проповідників у нас — не брак.
Тебе не можуть замінити діти.
Ти в нас тепер немов наріжний камінь,
ти здержуєш усю будову нашу,
хоч сам невидний; а як ти схибнешся,
впаде нам стовп, розвалиться наш дім,
єпископа засудять на вигнання,
церковні добра конфіскують. Чим-же
тіла і душі наші будуть жити?
Наш ворог тямить, чим держиться церква,—
і вже не важить на овець, лиш цілить
у пастирів, щоб розточить отару;
з лиця землі він не змітає вірних,
а землю вириває їм з-під ніг.
Ти знаєш, — проти сього не допоможе
ні проливання крови на арені,
ні проповіді грім. [Мовчання].

Хто знає, може

ще й шкода від твоїх дітей була-б..

Мартіян [вражений].

Чому?

Ізоґен. Тепера з молодими трудно.

Мов коні-пеуки рвуть поводи
і не хотять ніяк ходити в шорах.

Була в нас вчора буря на зібранню:

Єпископ вилучив Ардента з церкви.

МАРТІЯН. Ардента?! Чи-ж то може бути? За що?

Ізоґен. Все за непослух. Ти запевне чув,

що там, на конфіскованій містині,

де наша церковця мала стояла,

уряжено для цезарського культу

олтар і статую.

МАРТІЯН.

Так, я се знаю.

Ізоґен. Ардент наважив статую розбити.

МАРТІЯН. Ой, Господи! За се — страшенна кара!

Ізоґен. Він кари не боїться. Нам-же страшно,

що він напасть на християн сировадить.

Весь клир просив, щоб не робив того.

Ти знаєш-же його запеклу вдачу.

МАРТІЯН. Такий його покійний батько був —

„Орканом“ ми його прозвали в школі —

але палкий мій друг своєму сину

і щире серце в спадок полишив.

Аж не зміщається мені у думці,

щоб церква одпуралася Ардента...

Ізоґен. Немає ради иншої, хіба,

що він од заміру свого відступить.

Та мало сподіваючись на тее,

я поки-що вже виготовив листи,

де звістку подаю про вилучення,

щоб розіслать по всіх церквах, урядах,

громадських і державних установах,

в той самий день, як він сповнить свій замір.

До тебе-ж я з проханням удаюся

від себе і від клиру: не приймайся
ні в яким разі боронить Ардента,
якби його поставлено на суд.

Ще краще—ти зовсім не признавайся
до нього перед людьми. Мов не знаєш.

МАРТІАН. Але-ж Ардентів батько був мій друг
і поручив його моїй опіці,
як умірав.

ІЗОГЕН. Формально ти не був
опікуном. В твій дім Ардент не вхожий.
Ти легко можеш осторонь стояти,
як тільки схочеш. Ти повинен, брате,
послухать нас, коли ти раб Христовий
і церкви-матері слухняний син. [Мовчання].

МАРТІАН [в тяжкому роздумі].

Чи-ж не над людську силу сії жертви?—
Зректися друга... допустить свідомо
своїх дітей загинути з душею...

Чи хто з людей коли чинив таке?

ІЗОГЕН. Коли той друг тобі оселю спалить,
невже й тоді він все ще буде другом?
Хіба під час облоги не буває,
що й батько дітям брами не відчинить
і їх не пустить в поле до криниці,
щоб ворога до міста не впустити,
хоч-би від спраги діти погибали?

МАРТІАН. Ох, брате мій! Тут душі, душі гинуть!

ІЗОГЕН. Ти богові їх душі доручи, —
він може врятувать в рові левинім
і в огняній печі.

[Мартіан мовчки тяжко зітхає і схиляє голову].

ІЗОГЕН [після мовчання]. То як-же, брате?
Єпископа ти будеш боронити?

МАРТІЯН [упалим голосом, наче байдуже].

Авже-ж, про се не може бути питання.

ІЗОГЕН [устає]. То я не буду відбирати часу.

Зостанься з миром, брате.

МАРТІЯН.

В мирі йди.

[Коли Ізоген вийшов, Мартіян, одхиливши завісу, озивається]:

Валенте!

[Валент увіходить в таблін і стає перед батьком. Той мовчки дивиться в землю, не зводячи на сина очей. Мовчання].

ВАЛЕНТ. Що ти мав казати, батьку?

МАРТІЯН. Я мав надію, що знайду пораду...

ВАЛЕНТ. Яку?

МАРТІЯН. Просив я брата Ізогена
вести вас у громаду.

ВАЛЕНТ [радісно]. Ти просив?

О! батеньку! [Цілує батькові руку].

МАРТІЯН. Не тішся, мій Валенте,—
брат Ізоген не хоче.

ВАЛЕНТ. Ми сами
до церкви підем, аби ти дозволив.

МАРТІЯН. Не прийме церква.

ВАЛЕНТ. Ізоген хіба
в'язати й розрішати має владу?

МАРТІЯН. Він добре знає, що бажано клиру.

ВАЛЕНТ [спалахнувши].

Коли бажає клир гасити душі,
то ми посвідчим се при всій громаді!

Нехай громада судить межі нами!

Я їм скажу промову. Ти побачиш—
я імени твого не осоромлю! •

МАРТІЯН. Ні, сину, не чини руїни в церкві,
інакше—я даремне жив на світі.

ВАЛЕНТ. Се-ж, батьку, рабство духа!

МАРТІЯН. Ні, Валенте,
не з послуху сліпого я прошу
тебе скоритися братерській волі.
Брат Ізоген довів так безперечно
потребу жертви, що і сам я мусів
схилити голову.

ВАЛЕНТ. Чи він злякав
тебе новим гоненням?

МАРТІЯН. Сину, вір,
я ні свого життя не ощажав-би,
ні вас, того життя найкращих квітів,
якби я знав, що то послужить вірі.
Але шляхи господні—таємничі,
хто може їх збагнути? Може треба
і Господу рабів глухонімих...

ВАЛЕНТ [сумно].
Тим маю я потішитись.

МАРТІЯН. Мій сину,
потішся тим, що ти ще молодий,—
коли Господь мене до себе візьме,
ти будеш вільний...

ВАЛЕНТ. Може є сини,
що їх ся думка тішить,—я не з тих.
[Мовчання].

Я, батьку, вже з тобою попрощаюсь.

Благослови мене. [Склоняється перед батьком].

МАРТІЯН [насилу владаючи собою]. Поклич сестру.
Я хочу і її благословити.

ВАЛЕНТ [тихо]. Вона пішла.

МАРТІЯН. Пішла?! Не попрощавшись!

[Закриває тогою обличчя].

ВАЛЕНТ [ще тихше].

Ти плачеш, батьку?

МАРТІЯН [одкривається]. Я хотів-би плакати,
але не вмію.

ВАЛЕНТ [падає на коліна перед батьком].

Батеньку, прости!

Я бачу, ми тобі розбили серце!

МАРТІЯН [підводить його].

Я більше винен. Я розбив вам душу.

Нехай вас бог помилує усіх!

[Мовчазне прощання. Валент виходить через перестіль за браму, втираючи сльози. Мартіян, одхиливши завісу в табліні, проводить його поглядом].

II.

Те саме місце і той самий день, тільки трохи пізніше. Мартіян працює в табліні сам. Часом погляд його блукає в просторі і затуманюється тяжкою думою. але він міцним зусиллям волі примушує себе до роботи і похиляється над пергаментами. За брамою чути гамін голосів, спочатку тихий, де-далі гучніший. Потім проривається тоненький, тремтячий, але гострий від тривоги дівочий голосок: „Ой, мамо! я боюся! Що-ж се буде? Куди се ми заїхали?“ Другий, спокійніший і глухіший жіночий голос відзивається: „Стривай“. Слідом за сим за брамою чути стукіт, що зараз-же, мов не своєю силою, обривається. Мартіян, почувши голоси, насторожився, виглянув з табліну, пішов до брами повз Міма, нахиленого над клепсідрою, і відсунув у брамі кватирку.

МАРТІЯН [глянувши в кватирку на вулицю].

Альбіно! Сестро! [Одчиняє миттю фіртку і вибігає за ворота. Чути гомін радісного вітання. За хвилину воротар-германець відчиняє браму і киває на Міма, потім удвох з ним уносять в перістіль легеньку лектику (ноші з наметом і з вапонами, на чотирьох ніжках, як ліжко). В лектиці сидить, одхилившись на подушки, Люцилла, тоненьке, дуже хоровете дівча-підліток. За лектикою йде поруч з Мартіяном, Альбіна, ще не стара, але дуже бліда, з сивуватим волоссям і сумними, втомленими очима.—По знаку Мартіяна слуги становлять лектику недалеко від

ставка, вносять речі новоприбулих у кімнати, в глибину оселі; Мім там у кімнатах застається, а воротар вертається за браму і зачинає її за собою].

Альбіна. Що се, Мартіяне, який чудний у тебе воротар?— не то—не відчинає, навіть стукать у браму не дає.

Люцілла. Та ще й кричить по-варварськи, аж я перелякалась!

Мартіян. Германець він, по-нашому не вміє. А не пускав тому, що я гостей ніколи не пускаю в час роботи, і не люблю, щоб стукались, клієнти-ж крізь сіни входять. [Мартіян з Альбіною сідають на лавці недалеко від лектики, але не поруч із нею].

Люцілла. Дядечку, а де Аврелія?

Мартіян [нахилився, наче щось підняти].
Немає дома.

Люцілла. Шкода!

Я так хотіла бачити сестричку!

Альбіна. Та ще побачиш, певне-ж ненадовго вона пішла. [До Мартіяна]. Таж правда?

Мартіян. Я не знаю.

Альбіна. А ми, сюди йдучи, там під горою молодика зостріли, так подібний до тебе! Може то був твій Валент?

Мартіян. Запевне.

Альбіна. От, якби напевне знала, то я-б його затримала, а так не зважилась.

Люцілла [до Март.]. А братік хутко прийде?

МАРТІЯН. Не думаю.

АЛЬБІНА [глянувши на брата, нишком до нього].
Ти мов-би щось...

МАРТІЯН [теж нишком]. Нічого.
Нехай я потім...

ЛЮЦІЛЛА. Дядечку, скажи,
сьогодні день щасливий?

МАРТІЯН. Тим щасливий,
що ви приїхали.

ЛЮЦІЛЛА. Ні, ти не знаєш...
Я все боюсь, коли-б не був фєральний.

АЛЬБІНА. Та ні-бо, доню, я-ж тобі казала.

ЛЮЦІЛЛА. Ми, дядечку, три кораблі впустили
в Александрії—все в фєральні дні
вони відходили.

АЛЬБІНА. Ну, і впустили,
погожі дні, на морі нас хитало.

ЛЮЦІЛЛА. Дарма! Зате доїхали живі,
а то ще хто зна, як було-б!

МАРТІЯН [нишком]. Альбіно,
чи то вона у тебе ідолянка?

АЛЬБІНА [теж тихо]
Крий боже, то вона через недугу
така слабенька духом.

ЛЮЦІЛЛА. Мамо! Дядьку!
Що ви шепочетесь? Кажіть по правді—
фєральний день?

АЛЬБІНА. Та де-ж там!

ЛЮЦІЛЛА. Календар!

Ой, дайте календар!.. [Болізно кривиться і ха-
пається за серце].

АЛЬБІНА [в тривозі кидається до неї].

Дай Мартіяне,

прошу тебе Ось зараз, зараз, доню!

[Мартіян іде в таблін і виносить звідти календар — марморовий кубик з написаним на ньому календарним текстом у три стовпці на кожному боці]

Люцілла [переглянувши одну шпальту].

Так, правда, день Венери... Слава богу!

[Заспокоєна, одхиляється на подушки, але зараз же знов трівожиться і починає щось шукати].

Де, мамо, була?

Альвіна [виймає з мішечка, що коло пояса, невеличкий медальйон на стрічечці]. Ось. [Хоче знов сховати].

Люцілла.

Ні, дай сюди,

ти ще за.убиш. [Бере буллу і чіпляє собі на шию .

Мартіян.

Що-ж таке в тій буллі?

Люцілла. Там камінець, — „гадюче око“ зветься, — жрець Ескулапа дав у Сіракузах, там мама в храм ходила.

Мартіян [до Альвіни].

Правда, сестро?

Альвіна [непомітно для Люцілли зробила знак Мартіянові, що ні].

Та мусіла вже... Що-ж ти з нею зробиш?

Люцілла. А в храм Лібітініми вдвох підем, як відпочину. Мама от не хоче, а там на кораблі казала жінка, що просто як рукою здійме слабість.

Мартіян. Ти в мене й так поправишся, Люцілло.

Альвіна. Отсе-ж я й привезла її до тебе на поправку. Єгипетська весна їй завжди шкодить; той гарячий вітер — то чисте цекло.

Люцілла. Тут як у раю—
так легко дихати... [Глибоко дише, втішно
усміхаючись].

Альбіна [теж усміхається]. От бачиш, доню,—
казала-ж я, що добре в дядька буде!

[Мім приходить, бачить, що соняшний дзигар
вже весь покритий тінню, і здіймає клевця, щоб
ударити в дошку, але Мартіян робить йому знак,
що не треба, і показує рукою на браму. Мім, по-
кинувши клевця, відчиняє фіртку, торкає воро-
таря і показує йому на бічний прохід у дворі;
той увіходить у двір, зачиняє фіртку, засуває
важким засовом браму і йде собі праворуч через
двір у бічний прохід. Мім вертається і наливає
кухликком воду в клепаїдру].

Люцілла [трівожно мацає в себе на грудях і шукає
навколо. З одчасм].

Ой, мамо, лихо! Я згубила рибку¹⁾.

Альбіна. Як, донечко? Вона-ж була на шії.

Люцілла. Шнурочок певне перервався... [Ламле
руки і здіймає їх угору]. Боже!

Прости мене! Прости!.. Ой, мамо, мамо!

Навіщо я тебе в той храм послала!

Господь прогнівався за Ескулапа

і рибку одібрав, бо він не хоче,

щоб я, нечиста, знак Христовий мала.

Ох, мамочко, тепер-же я умру!..

Ой, нащо-ж ти пішла до Ескулапа!..

[Альбіна безпомічно дивиться на Мартіяна].

МАРТІЯН [нишком до Альбіни].

Скажи, що не ходила.

¹⁾ Рибка --- відома первохристиянська емблема;
вона повстала з сього: грецьке слово *ἰχθύς* (риба)
складається з початкових літер грецьких слів, що оз-
начають --- „Ісус Христос Син Божий Спаситель“

АЛЬБІНА [так само, хитаючи головою]. Гірше буде.
ЛЮЦІЛЛА [раптом завважає у Міма в руках свою
рибку. Радісно].

Дай, дай сюди! Ти де її знайшов?

[Мім не рушиться, спокійно роздивляючи майстерно зроблену рибку].

Дай! то моя! [до МАРТІАНА роздражнено].

Чому се він не слуха?

Він варвар теж?

МАРТІАН. Ні, він глухонімиий.

[Бере од Міма рибку і подає Люціллі, вона втішно притискає рибку до серця і цілує її],

ЛЮЦІЛЛА [глянувши на Міма].

То він страшний!

МАРТІАН. Ні, чим-же він страшний?

Він добрий і покірливий, він буде тебе носити на руках, як схочеш.

[На миґах питає Міма, чи буде він носити Люціллу на руках. Мім потакує головою і всімається привітно Люціллі. Вона теж усміхається].

ЛЮЦІЛЛА [до МАРТІАНА].

Звели йому, щоб відчинив ворота.

Здається, з сього боку видно море,—
я подивлюсь...

МАРТІАН. Там вулиця, дитинко;
там ходять люде, будуть заглядати.

ЛЮЦІЛЛА [злякано]. А ти боїшся? Певне тута люде
камінням видають у християн?

[До матері]. Щоб ти мені ніколи не ходила
на вулицю! І в церкву не пущу.

І щоб ніякі люде не ховались

у нас в кімнаті! Чуєш? Я не хочу!

А то заслабну гірше та й умру!

Альбіна. Нехай Господь боронить! Не трівожся.

Куди-ж я тут піду? Кого сховаю?

Я-ж не знайома тут ні з ким.

Люцілла. У церкві пізнаєшся одразу з усіма.

[До Мартіяна, нервово, де-далі все більше бентежачись].

Ти, дядечку, не знаєш... то давно ще, як я була маленька... все мій татко ходив до церкви та й ходив... і люде у нас ховалися... А раз... вночі... прийшла сторожа, тих людей забрала... і татка з ними... І в темницю татка замкнули... мучили... пекли залізом... а потім... до стовпа його прибили і... і... [Задихається, хапається за груди, стогне].

Альбіна [кидається до неї]. Люціллочко!

Люцілла. Води! Води!..

[Мім по знаку Мартіяна подає їй води].

Люцілла [напившись і полежавши тихо, до матері].

То ти не підеш?

Альбіна. Не піду, дитинко, нікуди не піду, з тобою буду.

Люцілла. А люде? Може дядько їх ховає?

Мартіян. Ні, в мене не ховається ніхто.

І ти не бійся, нас ніхто не займе.

Мене тут поважають.

Люцілла [зітхає з полегкістю]. О, се добре!

[Закриває очі].

Якби хоч рік пожити так спокійно,— я-б видужала, мамо.

- МАРТІЯН. Дай-то, Боже!
Не рік живи, я хоч і до заміжжя.
- ЛЮЦІЛЛА. Який ти добрий, дядечку... Щаслива Аврелія! У неї татко є...
[В голосі її бреньять сльози].
- АЛЬБІНА [до Мартіяна].
Дозволиш занести її в кімнату?
Вже вечоріє.
- МАРТІЯН. Певна річ. Там досі
прибрали вже й вечерю зготували.
Ви будете вечеряти в кімнаті
чи у тріклінії?
- АЛЬБІНА. Вже-ж там, де ти.
- МАРТІЯН. Я не вечеряю. А ще до того
роботу наглу маю. Ось я зараз
скажу, щоб занесли Люцілла.
- ЛЮЦІЛЛА. Ні!
Сама піду.
- АЛЬБІНА. Тобі-ж се трудно, доню.
- ЛЮЦІЛЛА. Сама піду! Бо се поганий знак,
щоб на руках несли в нову домівку.
- АЛЬБІНА. Се хто-ж тобі сказав?
- ЛЮЦІЛЛА. Сама я знаю,—
бо так уносять тільки в шлюбну хату,
або в гробницю.
- АЛЬБІНА. Бог з тобою, любя!
- МАРТІЯН. Як ти вже віриш в тії забобони,
то думай, що як раз ти вийдеш заміж,
гостюючи у мене.
- ЛЮЦІЛЛА. Ні, не те.
Бо в християн не вносять в шлюбну хату,
то тільки в ідолян,—я-ж християнка.
- МАРТІЯН. То не повинна вірить в забобони.

ЛЮЦІЛЛА [уперто].

Я все-таки сама піду. [Вилазить з лєктики, Альбіна їй помагає. Вилізни і зробивши кілька кроків, Люцілла спинається і скрикує].

Ой, Боже!

АЛЬБІНА. Що? Що тобі?

ЛЮЦІЛЛА. А нащо-ж я далася
внести у браму? [Стогне і хлипає].

АЛЬБІНА. Тож нічого, доню,

тож тільки в перістіль, у двір, не в хату.

ЛЮЦІЛЛА [спокійніше, але неймовірно].

Ти справді так гадаєш?

АЛЬБІНА. Вже-ж, єдина!

І не гадаю, а напевне знаю:

в Єгипті зветься домом все обійстя,

а тут перістіль—то ще не дім.

[Виводить дочку, стиха розважаючи, бічним проходом у дальші кімнати. Мартіян, провівши Альбіну і Люціллу, зараз вертається і дає Мімові на мігах розпорядок, щоб подав гостям вечерю, а сам іде в таблін працювати, але, завваживши, що там уже не видко, а в лампі нема олію, виходить знов у перістіль. Поки Мім вештається, почерез перестіль носячи вечерю гостям з кухні в дальші кімнати, Мартіян в ті хвилини, коли застається сам, заходить в кімнати своїх дітей; з Авреліїної кімнати виносить стрічку і квітку лілеї, з Валентової якісь таблички, несе їх, прикриваючи тогою, і ховає в табліні в скриньку].

АЛЬБІНА [підходить до завіси в табліні. В руках у неї мисочка з якоюсь стравою і чарка з вином].

Я заважаю, Мартіяне? Вибач,—
я на хвилинку. Чи нема у тебе
з алоє ліків?

МАРТІЯН. Та, здається, єсть.

Нехай—запалять світло—пошукаю.

[Виходить і, перейнявши Міма, показує йому, щоб засвітив світло. Той приносить олию, наливає в лямпу Мартіянову і в ліхтарню коло клеписідри, потім приносить запалену скіпку і засвічує світло в табліні і в перістілі. Мартіян з Альбіною тим часом розмовляють].

МАРТІЯН [угледівши в Альбіни страву й вино].
Се що? ти принесла мені вечерю?

АЛЬБІНА [ніяково, поставивши принесене на лавку].
Та... Се Люцілла конче напосілась,
щоб я твоїм пенатам віднесла.

МАРТІЯН. Я-ж не держу ні олтаря, ні статуї.

АЛЬБІНА. Я їй казала те—не хоче слухать.
„Ти, каже, тільки в атріум постав, —
вопи вже знайдуть“.

МАРТІЯН. Як то сумно, сестро!
Твоя і Фестова дочка—шанує
не бога справжнього, а ті привиддя!

АЛЬБІНА. Вона шанує бога і боїться,
але у неї страх, ні, просто жах
перед усім, що їй здається грізним
чи таємним... Се—лихо, Мартіяне,
палюча, люта рана в мене в серці,
те марновірство! Але що-ж я вдію?
Ти-ж бачив сам... Є матері, що можуть
сами своїх дітей на смерть віддати
за віру, але я.. Ти, Мартіяне,
либонь мене осудиш?

МАРТІЯН. Ні, Альбіно,
я не сужу нікого.

АЛЬБІНА. Їм вже легше,
тим матерям—їх діти раз конають,
раз терплять муку, а моя—щоденно...

МАРТІЯН. І відколи-ж се так?

АЛЬБІНА. Від смерти Феста.

Сім літ уже караємось отак.
Вона то й народилась дуже квола,
бо я тоді таке життя трівожно
провадила... Мені здається часом,
що я таки проти Люцілли винна, --
я кидала те хворе немовлятко
для служби вірі, я його труїла
своїм перегорілим молоком.
Ой, я її струїла ще в утробі
своєю кров'ю, що горіла палом
надземних поривань!.. Але вже потім,
як батько їй умер, сконавши в муках,
мені здалося — Господи, прости! —
що вже моя родина заплатила
крівавий довг. Я більше не могла
те сиротятко мучити... Ой, брате!
не думай тільки, що душа моя
на тому заспокоїлась, ой де-ж там!
Моя душа в довічну неволю
попалася, але, на жаль, не вмерла...

МАРТІАН. Чому „в довічну“? Ти ще можеш, сестро,
дістатися на волю.

АЛЬБІНА. Як умру?

МАРТІАН. Та ні, ще тут, на сьому світі.

АЛЬБІНА. Брате,

як можеш ти мене сим потішати?

Я маю прагнути дитині смерті?!

МАРТІАН. Не смерті, лиш одужання. Люцілла
одужає, за когось піде заміж,
а ти сама тоді знов будеш вільна.

[Альбіна тяжко зітхає, безнадійно махнувши
рукою].

Альбіна. Дай боже, Мартіяне, щоб ніколи
ти не зазнав такого лиха з дітьми!..

Мартіян [глухо]. Я може гірше знаю.

Альбіна. Що ти кажеш?!

Мартіян. Ти для дитини заведбала віру,
я-ж—навпаки.

Альбіна. Ти видалив дітей
за ідолянство з дому?

Мартіян. Християне
у мене діти, але тяжко їм
в такому домі, де нетяжко жити
хіба глухонімому.

Альбіна. Не збагну я...

Мартіян. Ти можеш обіцяти з легким серцем
своїй дочці до церкви не ходити,
поки ви тут гостюєте, бо й сам я
до церкви не хожу.

Альбіна. Ти відречений?!

Мартіян. Ні, гірше—потайний. І так я мушу.
Така громадська воля. Сих кайданів
душа моя не скине, поки в тілі.

[Мозчання. Альбіна стискає братові руку].

Голос Люцілли [здалека].

Ну, мамо! Де ти?

Альбіна [відзивається]. Зараз, зараз, доню!

[Заснівшись]. Дай ліки, Мартіяне, я піду.

[Мартіян виносить з табліну слоїчок, Альбіна бере і йде до дочки -- Мартіян віддає Мімові страву й вино, що принесла Альбіна, і дає знак винести геть. Мім виходить.—Повна тиша. В перістілі світло з ліхтарні вже бореться з темрявою, що напливає з кутків. В табліні Мартіян сидить. похилившись над працею.—Раптом чуто

наглий трівожний стукіт у браму. МАРТІЯН зри-
вається і біжить до брами].

МАРТІЯН [ще на ході].

Хто там?

Голос за брамою. Се я—Ардент... сховай мене!

[МАРТІЯН одсуває квартиру в фіртці. Кризь ква-
тирку, при мінливій смузі світла з ліхтарні, видко
бліде, спотворне, скривавлене обличчя Ардента]

МАРТІЯН. Що сталося?

Ардент. Я статую розбив.

[МАРТІЯН сплескує руками].

Вони побачили... женуться... пробі,
сховай мене!

МАРТІЯН. Не можу я. Не смію.

Тут лікарь близько, забіжи до нього, —
йому се безпечніше, та й тобі.

Ардент. Я не дійду... Я весь зіхожу кров'ю...
побитий... скаменований... На бога!

Рятуй мене! Згадай Христові рани!

МАРТІЯН. Не смію, сину.

Ардент. Так, я син тобі!

Мій батько доручив мене... [Спинається, при-
слухається, здалека чуто рев юрби і тупотіння
її ніг]. Ой, швидче

пусти мене!

КОНСТАНЦІЙ [вибігає з своєї кімнати, що зараз коло
брами].

Патроне, я сховаю

Ардента в себе в хаті.

МАРТІЯН. Ні, не можна.

Твоя кімната в мене в домі.

КОНСТАНЦІЙ. Пробі!

Патроне, він сконав під порогом!

Пущу його! Дивитися не сила!
Вони-ж його уб'ють, розірвуть, стопчуть!
[МАРТІАН мовчки удержує його за руку, щоб не відсував засови. КОНСТАНЦІЙ силкується визволити руку, пориваючись до брами].

АРДЕНТ. Пусти мене!

МАРТІАН. Не можу я пустити.

АРДЕНТ.

Господь тебе не пустить в царство боже!
Будь проклятий! Пілат!!
[Зникає з квартирки. Рев юрби ближче].

МАРТІАН [випускає Констанція]. Арденте! Сину!

[Береться сам до засова, щоб відчиняти, але сильний стукіт скількох кулаків у браму вражає його і він спиняється].

МАРТІАН [тремтячим голосом].

Хто стукає?

Скільки голосів. Сторожа і народ!

МАРТІАН [намагаючись опанувати собою].

Чого вам треба?

Один грубий голос. Ти сховав злочинця!

МАРТІАН. Якого?

Той самий голос. Сам ти знаєш! Одчиняй!

Альвіна [вибігає].

Що тут таке?

МАРТІАН.

Йди, сестро, до Люцілли,
я може якось одверну біду. [Альвіна виходить].

МАРТІАН [вже твердо].

Не мушу я нікому відчиняти
крім слуг закона.

Голос.

То пусти сторожу.

МАРТІАН. А хто мені запевнить, що юрба
не набіжить у дім?

Голос. Центуріон

мійських вігілів.

МАРТІЯН. Ти?

Голос. Так, я. [Той-же голос промовляє до юрби]. Гей, люде!

Не йдіть за нами. Краще пошукайте, чи не побіг він вулицею далі. [Згодом до Мартіяна].

Тепер безпечно відчиняй.

[Мартіян одчиняє. Сторожа входить у перістіль, попереду центуріон].

МАРТІЯН [до центуріона]. Прошу вас, без галасу чиніть повинність вашу, — у мене в хаті хворі.

[Сторожа розходитьсь по кімнатах навколо перістіля, обшукує таблін, заходить ліворуч в помешкання для рабів і з лівого проходу виводить Міма й воротаря. Інші вігіли задержують Констанція].

ЦЕНТУРІОН [покзуючи на задержаних].
Мартіяне!

Се хто такі?

МАРТІЯН. Сі два — мої раби,
а сей — мій писар.

ЦЕНТУРІОН [до сторожі]. З їх ніхто не схожий з утікачем?

Де-хто з сторожі. Та де-ж там! — той побитий, весь у крові, та й постать в нього инша.

[Центуріон махає сторожі рукою, зловлених випускають. Центуріон подається до проходу праворуч. Мартіян його переймає]

МАРТІЯН. Я вас просив-би лиш в одну кімнату не входити, бо саме там недужа.

ЦЕНТУРІОН. Ну, знаєм тих недужих! [До сторожі].
Скрізь шукайте!

[Сторожа йде в прохід, одтіснивши МАРТІЯНА набік, так що він не встигає пробитись наперед.— За хвилину чутно прониклий крик. ЛЮЦІЛЛА в білій нічній туніці з широкими рукавами вибігає в перістіль, за нею стрівожена АЛЬБІНА, МАРТІЯН поспішає за ними].

АЛЬБІНА. Куди ти, доненько?

ЛЮЦІЛЛА [метушиться]. Де нам сховатись?

[Натрапляє на лектику і влізає туди].

Ховайся, мамо! Лізь сюди, до мене!

АЛЬБІНА. Та нащо-ж?

ЛЮЦІЛЛА. Забере тебе сторожа!

АЛЬБІНА. То не сторожа... то... [Стиха до брата].

Ой, Мартіане,

що їй сказати?

МАРТІЯН. То... до сина гості...

легіонери...

ЛЮЦІЛЛА [здавленим голосом]. Ні! Неправда! Ні!

[Чутно брязкіт зброї, сторожа вертається в перістіль. ЛЮЦІЛЛА поспішно засувається завісами].

ЦЕНТУРІОН. А тут ви скрізь шукали?

Один вігіл.

Скрізь.

[ЛЮЦІЛЛА видає глухий стогін. ЦЕНТУРІОН підбігає до лектики].

ЦЕНТУРІОН.

А хто тут?

АЛЬБІНА [хапає його за руки].

Молю! благаю! Не дивись!

ЦЕНТУРІОН.

Я мушу.

[Розсуває завіси і заглядає в лектику. ЛЮЦІЛЛА з хрипким криком підводиться і зараз-же падає зомліла].

ЦЕНТУРІОН [до Альбини, трохи збентежений].

Прости, матроно, я не знав...

[У браму знов стукають].

Голос за брамою.

Стороже!

Знайшли його! Знайшли! Ось тут він! Тут!

ЦЕНТУРІОН [до Мартіяна, ввічливо].

Пробач нам, пане, за таку турботу,
але-ж ти знаєш, ми повинні.

[Мартіян мовчить. Центуріон дає знак сторожі і виходить укупі з нею за браму].

АЛЬБИНА [що захожувалась тим часом коло Люцілли, крикує].

Боже!

Вона холоне!

МАРТІЯН [нахилився і собі до Люцілли, здригнувся і швидко одвів Альбинини руки від Люцілли].

Ні, сестричко, ні...

вона зомліла... [Робить знак рабам, вони виносять лектику з Люціллою праворуч].

АЛЬБИНА [б'ється у нього в руках]. Ой, пусти, пусти!

МАРТІЯН. Та я-ж іду, я, сестро, йду з тобою.

[Виходять праворуч. Раби вертаються, воротар виходить ліворуч, Мім лишається в перістілі. — Згодом чути тяжкі ридання Альбини. — Мартіян виходить і стукає в двері до Констанція, той виходить з кімнати].

МАРТІЯН. Прошу тебе, заклич яких сусідок, — не можна-ж так її лишити з трупом.

КОНСТАНЦІЙ. Невже твоя небога вмерла?!

МАРТІЯН. Так.

КОНСТАНЦІЙ. Спокій її душі... Іду, патроне.

[Виходить. — Мартіян іде до Альбини. Мім тим часом спокійно поправляє світло в табліні і в перістілі, поглядає на клепсідру, зарівнює коло

неї розтоптаний та зритий ногами пісок. — Констанцій проводить двох жінок через перістіль у правий прохід, щось їм пошепки говорячи на ході; вони смутно похитують головами і зітхають. Провівши жінок, Констанцій вертається в свою кімнату].

МАРТІЯН [проводить Альбину по-під руки і сядовить її на лавку далі од світла].

Сядь тут, сестричко. Матері не слід дивитися на ту сумну роботу.

[Альбіна плаче у нього на плечі].

АЛЬБІНА [спиняючи плач].

Вона казала правду... [Знов плаче].

МАРТІЯН [тихо]. Що?

АЛЬБІНА. Навіщо
внесли ми на руках її в сей дім!

[Плаче дужче].

МАРТІЯН. Не треба думати такого, сестро.
Се божа воля.

АЛЬБІНА. Правда, Мартіяне,

Господь мене карас по заслугі!

бо я відступниця! Раба лінива!

МАРТІЯН. Господь наш—милосердний. Се не кара.

Се він свою дитину заспокоїв,

він дав спочити їй від мук тяжких.

АЛЬБІНА [після моменту стишення знов вибухнула плачем]

Ой, доненько! А за що-ж ти мене

скарала так? [Раптом уриває, одхиляється від Мартіяна бере його за руку і шепоче].

Ох, як вона уміла

думки читати... що-найтаємніші...

Вона сказала раз: „Ти ненавидиш

свою любов до мене“... [Зсунула брови і за-
топилася в важкій задумі].

МАРТІАН. Не ворущ
тих спогадів. Господь тебе покликав
знов до роботи,—будь покірна. Йди.

АЛЬБІНА [не змінюючи виразу].
Куди?

МАРТІАН. Туди, де працювала з мужем.
Там будеш між братами.

АЛЬБІНА [притомніше]. Ти, мій брат,
а ти мене від себе одсилаєш.
Не приймуть і вони: „зрадлива“, скажуть.

МАРТІАН. Ні, сестро, каменя не кине в тебе,
хто має серце. [Тихо, проймаюче, смутно].

Я-ж — не можу більше
заковувать в кайдани рідні душі.

Я мушу бути сам Таким, як я,
не можна мати кривної родини,
не можна й другом називать нікого.

Ти мусиш так заїхати далеко,
щоб тінь моя тебе не доступила,
і там ходи не в темряві, а в світлі.

АЛЬБІНА [знов плаче].

А як-же я Люціллоньку покину?
Хто буде доглядать її могили?

МАРТІАН. Родину мертву я приймати смію
в свою оселю, і твоя дитина
в садочку в мене буде спочивати.
Я досі не садив квіток—для неї
зрощу їх цілий гай.

АЛЬБІНА [з риданням падає йому в обійми].
Спасибі, брате!..

[Мім підходить до клеписдри, придивляється до
неї і починає голосно калатати в дошку клевецем]

АЛЬБІНА [кинулась].

Що се таке?

МАРТІЯН. Се Мім свій обов'язок
сповняє—знак дає, що спати час.

АЛЬБІНА [встає]. Тобі спочити треба.

МАРТІЯН. Ні, я буду
до рана працювати.

АЛЬБІНА. Я піду...

Піду... в-останнє надивлюсь на доню...

Ой, доненько! Яка мені гірка
без тебе воля! (Виходить плачучи).

МАРТІЯН [підходить до дверей кімнати Констанція].
Ти іще не спиш,

Констанцію?

КОНСТАНЦІЙ [виходить]. Невже я міг-би спати
після такого?

МАРТІЯН. То ходи до мене.

Нам треба сюю ніч попрацювати.

КОНСТАНЦІЙ. Ти можеш працювати?

МАРТІЯН. Я повинен.

[Ідуть у таблін. Констанцій попереду, сідає до
стола, наготовляє таблички].

КОНСТАНЦІЙ. Боюся, що писатиму погано, —
рука тремтить.

МАРТІЯН. Дарма. Я розберу.

Я потім все одно скажу инакше,
а се лиш так, для прояснення думки.

Так легше думати. [Сідає в крісло].

КОНСТАНЦІЙ [підводить голову і скрикує].
Патроне! пробі!

та ти-ж зовсім посивів!

МАРТІЯН. Се неважно.

Ну, я проказую. [Диктує, Констанцій пише].
„Шавновні судді!

Я вас прошу розважити спокійно,
з холодним розмислом, сю просту справу,—
вона прозора буде мов кришталь,
коли її не затемнить дихання
якої пристрасти. Кришталь найкраще
нам роздивлятися при холоднім світлі“...

Констанцій [випускає стиля з рук].

Прости... не можу...

Мартіан. Дай. Я сам скінчу.

[Бере до себе табличку і стиля і пише помалу,
але твердою рукою].

24 XI 1911.

- 115—120. Барвінський Олександр, Спомини з мого життя, П.
 121—123. Кобилянська О., Земля І, повість.
 124—126. Кобилянська О., Земля II, повість.
 127—128. Шов Б., Цезар і Клеопатра, драма.
 129. М. Вовчок, Не до пари, Два сини й інші оповід.
 130—134. Маковей О., Залісе, повість.
 135—139. Кошицький О., У гостях добре, дома лише, повість.
 141—142. Федькович Ю., Довбуш, трагедія.
 143—144б. Федькович Ю., Оповідання.
 145. Гринюк Лесь, Весняні вечери, новелі.
 146. Леся Українка, Орґія, драматична поема.
 147. Федькович Ю., Так вам треба, фарс.
 148. Федькович Ю., Як козам роги виправляють.
 149—149а. Шевченко Т., Музика, повість.
 150. Кропивницький М., По ревізії, комедія в 1 дії.
 151—151а. Шевченко Т., Артист, повість.
 152—153. Карпенко-Карий, Бурлака, драма.
 154. Бобикевич О., Настоящі, комедія в 1 дії.
 155—156. Шевченко Т., Гайдамаки, поема.
 157. Федькович Ю., Люба—згуба, повість.
 158. Шніцлер, Артур, Ляйтнант Густль, новела.
 159—160. Левицький-Нечуй Ів., Пропаші, повість.
 161. Кобилянська Ольга, Битва, карис.
 162. Підмогильний В., В епідемічному бараці, карис.
 163. Кобилянська Ольга, Природа, новела.
 164—165. Плятон, Оборона Сократа, переклад В. Кміцикевич.
 166—167. Карпенко-Карий, Житейське море, комедія.
 168—170. Єфремов С., М. Коцюбинський (Літер. характер. укр. писъм. III).
 171. Маркс Карл, Наймана праця й капітал.
 172—173. Мирний Панас, Лихі люди, повість.
 174—176. Дорошенко Дм., П. Куліш (Літ. хар. укр. писъм. IV).
 177—179. Містраль Фред., Спогади й оповідання.
 180—182. Коцюбинський М., Fata morgana.
 183—184. Костомаров М., Дві руські народности.
 185—187. Бойко В., Марко Вовчок (Літ. хар. укр. писъм. V).
 188—189. Ромен Роллян, Вовки, револ. драма.
 190. Коцюбинський М., Дялечка, Поодинок (оповідання).
 191—192. Коцюбинський М., На віру і інші оповідання.
 193. Коцюбинський М., П'ятизолотник, Помстився, Хо.
 194. Коцюбинський М., Дія загального добра, оповід.
 195—196. Коцюбинський М., Пе-коптьор, Посол від чорного паря, Відьма (оповідання).
 197. Коцюбинський М., По-людському і ціпов'яз, оповід.
 198. Коцюбинський М., Дорогою ціною, оповідання.
 199—201. Франс Ан., Злочинство Воннара.
 202—203. Ромен Роллян, Дантон, револ. драма.
 204—205. Дорошенко Дм., Костомаров (Літ. хар. укр. писъм. VI).
 206—207. Єфремов С., Карпенко-Карий (Літ. хар. укр. писъм. VII).
 208. Мирний П., Серед степів, оповідання.
 209. Мирний П., Лихо давнє й сьогочаснє, повість.
 210—211. Мирний П., Як ведеться — так і живеться.
 212. Васильченко С., Талант, повість.
 213. Коцюбинський М., Коні не Винні.
 214—215. Карпенко-Карий, Сава Чалий, трагедія.
 216—219. Єфремов С., Левицький-Нечуй (Літ. хар. укр. и VIII).
 220—221. Леся Українка, Лісова пісня, драма.
 222—223. Леся Українка, Кассандра, драма.
 224—225. Леся Українка, Камінний Господарь, драма.
 226. Леся Українка, Адвокат Мартіян, драма.

